त्रित आप्त्यः, कुत्स आङ्गिरसो वा। विश्वे देवाः। पङ्क्तिः, ८ यवमध्या महाबृहती, १९ त्रिष्टुप्।

चन्द्रमा अप्स्व१न्तरा सुपर्णो धावते दिवि।

न वो हिरण्यनेमयः पदं विन्दन्ति विद्युतो वित्तं मे अस्य रोदसी॥ १.१०५.०१

दिवि- हृदयाकाशे। अप्सु अन्तः- जीवाधारशक्तिप्रवाहमध्ये। सुपर्णः- शोभनपतनः। चन्द्रमा- चन्द्रोपलक्षितरसः। आ- मर्यादया। आङ् मर्यादायाम्। धावते- चलति। विद्युतः- द्योतमानाः। हिरण्यनेमयः- हितरमणीयधाराः। वः- युष्माकं। पदम्। न विन्दन्ति- न मे भावनानि लभन्ते। मच्चित्तं रसधारां नानुभवतीति भावः। मे- मम। अस्य- एतस्य मन्त्रस्य रहस्यम्। रोदसी- द्यावापृथिव्यौ शरीरमनसी वा। वित्तम्- जानीतम्॥१॥

अर्थमिद्वा उ अर्थिन आ जाया युवते पतिम्।

तुञ्जाते वृष्ण्यं पयः परिदाय रसं दुहे वित्तं मे अस्य रोदसी॥ १.१०५.०२

अर्थिनः- पुरुषार्थजिज्ञासवः। अर्थं- पुरुषार्थम्। प्राप्नुवन्ति। जाया- पत्नी। पतिम्- भर्तारम्। युवते- प्राप्नोति। वृष्ण्यं पयः- वीर्यम्। तुञ्जाते- जायापती आदत्तः। तुजि आदाने। रसम्। परिदाय- आदाय। दुहे- सन्दुग्धे। पुत्ररूपेण जनयति॥२॥

मो षु देवा अदः स्व१रव पादि दिवस्परि।

मा सोम्यस्य शम्भुवः शूने भूम कदा चन वित्तं मे अस्य रोदसी॥ १.१०५.०३

Dr. Rangaji

WEBOLIM

देवाः- देवताः। दिवस्परि- चिदाकाशे। अदः- तत्। स्वः- अस्मज्ज्योतिर्मयं ध्यानम्। मो- मा। सु- एव। अव पादि- अवपन्नं प्रभ्रष्टं भवतु। सोम्यस्य- रससंबन्धिनः। शंभुवः- मङ्गळस्य। शूने- अपगमने। कदा चन- कदाचन। मा भूम। शोभनरसमयमस्मच्चित्तं सदा भवत्विति भावः॥३॥

यज्ञं पृच्छाम्यवमं स तद्दूतो वि वोचति।

क्व ऋतं पूर्व्यं गतं कस्तद्बिभर्ति नूतनो वित्तं मे अस्य रोदसी॥ १.१०५.०४

अवमम्- आधारम्। यज्ञम्- अग्निम्। पृच्छामि। सः- अग्निः। दूतः। तत्। वि- विशेषेण। वोचति- वदतु। पूर्व्यं- पुरातनम्। ऋतम्- प्रकृतिनियतिभूतसत्यम्। क्व गतम्। नूतनः- अभिनवः। कः। तत्। बिभर्ति- धारयति॥४॥

अमी ये देवाः स्थन त्रिष्वा रोचने दिवः।

कद्व ऋतं कदनृतं क्व प्रत्ना व आहुतिर्वित्तं मे अस्य रोदसी॥ १.१०५.०५

ये देवाः। दिवः- दिव्यप्रज्ञायाः। आ रोचने- प्रकाशसद्मनि। स्थन- भवथ। अमी- ते यूयम्। त्रिषु- भूर्भुवःसुवराख्येषु त्रिषु धामस्वपि। स्थन- भवथ। कत्- कुत्र। वः- युष्माकम्। ऋतम्- प्रकृतिनियत्याख्यसत्यम्। कत्- कुत्र। अनृतम्- असत्यम्। क्व। प्रत्ना- सनातनम्। वः- युष्माकम्। आहुतिः- आह्वानसाधनं चरुपुरोडाशध्यानभावनादिहव्यम्॥५॥

कद्व ऋतस्य धर्णसि कद्वरुणस्य चक्षणम्।

कदर्यम्णो महस्पथाति क्रामेम दूढ्यो वित्तं मे अस्य रोदसी॥ १.१०५.०६

Dr. Rangaji

WEBOLIM

ऋतस्य- प्रकृतिनियतेः। धर्णसि- धारणम्। कत्- क्व। वरुणस्य- ऋताधिदैवतस्य। चक्षणम्- दर्शनं विद्या वा। कत्। पथा- येन मार्गेण। महः- महतः। दूढ्यः- दुर्धियः दुःसंस्कारान्। अति क्रामेम- अतितरेम। सः। अर्यम्णः- आर्यशीलाधिदैवतस्य शोभनमार्गः। कत्॥६॥

अहं सो अस्मि यः पुरा सुते वदामि कानि चित्।

तं मा व्यन्त्याध्योऽ वृको न तृष्णजं मृगं वित्तं मे अस्य रोदसी॥ १.१०५.०७

सुते- रसनिष्पत्तौ। यः। पुरा। कानि चित्। कतिपयानि मन्त्रस्तोत्राणि। वदामि- अब्रवम्। सः। अहम्। अस्मि। तम्- तादृशम्। तृष्णजम्- पिपासासहितम्। मृगम्- हरिणमिव जिज्ञासन्तम्। मा- माम्। वृकः- आदानशीलचित्तभावनम्। वृक आदाने। आध्यः- आधयः मनोव्यथाः। व्यन्ति- अदन्ति खेदयन्तीति भावः॥७॥

सं मा तपन्त्यभितः सपत्नीरिव पर्शवः।

मूषो न शिश्ना व्यदन्ति माध्यः स्तोतारं ते शतक्रतो वित्तं मे अस्य रोदसी॥ १.१०५.०८

मा- माम्। सपत्नीरिव- बह्व्यः परस्परविरोधिन्यः पत्न्य एकं भर्तारमिव। अभितः। पर्शवः- पार्श्ववर्तिबन्धनानि। सम्- सम्यक्। तपन्ति- क्लेशयन्ति। मूषः- स्तेनाः। मुष स्तेये। शिश्ना- शुचीन् वरार्हान् भोगान्। ष्णा शौचे। व्यदन्ति- विशेषेण भुञ्जन्ति। न- इव। ते- भवतः। स्तोतारम्- स्तुतिपरम्। शतक्रतो- अनन्तप्रज्ञ। आध्यः- आधयो मनः क्लेशाः। मा- माम्। क्लेशयन्ति॥८॥

अमी ये सप्त रश्मयस्तत्रा मे नाभिरातता।

त्रितस्तद्वेदाप्त्यः स जामित्वाय रेभति वित्तं मे अस्य रोदसी॥ १.१०५.०९

Dr. Rangarji
WEBOLIM

ये। अमी- ते। सप्त रश्मयः- भूर्भुवरादिसप्तस्थानस्थाः सप्तचित्किरणविशेषाः। तत्र- तेषु। मे- मम। नाभिः- मध्यः सारः। आतता- विस्तीर्णः क्लृप्तः। आप्त्यः- आप्तहितकारीति वैदिककोशः। त्रितः- तीर्णतमस्तिरस्कृताज्ञानः। सः। जामित्वाय- चिद्रश्मिभिः स्वबान्धव्यख्यापनाय। रेभति- तान् स्तौति। रेभृ शब्दे ॥९॥

अमी ये पञ्चोक्षणो मध्ये तस्थुर्महो दिवः।

देवत्रा नु प्रवाच्यं सध्रीचीना नि वावृतुर्वित्तं मे अस्य रोदसी॥ १.१०५.१०

ये। महो दिवः- महाकाशे। तस्थुः- स्थितवन्तः। अमी- ते। पञ्चोक्षणः- पञ्चवर्षकाः। तन्न इन्द्रस्तद्वरुणस्तदग्निस्तदर्यमा तत्सविता चनो धादिति श्रुतेः त एव पञ्चवर्षकाः। देवत्रा- देवेषु। नु- क्षिप्रम्। प्रवाच्यम्- प्रशंसनीयम्। सध्रीचीनाः- सहाञ्चन्तः। ते युगपदेव अस्मद्धविः स्वीकरणायागच्छन्तीति भावः। नि वावृतुः- स्वीकरणानन्तरं निवर्तन्त इति भावः ॥१०॥

सुपर्णा एत आसते मध्य आरोधने दिवः।

ते सेधन्ति पथो वृकं तरन्तं यह्वतीरपो वित्तं मे अस्य रोदसी॥ १.१०५.११

दिवः- चिदाकाशसंबन्धिनि। आरोधने- चित्तवृत्तिनिरोधे। एते। सुपर्णाः- पक्ष्युपलक्षितमोक्षाः। आसते- वर्तन्ते। ते- अमी। यह्वतीः- महतीः। अपः- उदकोपलक्षितजीवशक्तिधाराः। तरन्तम्- तर्तुकामाय। पथः- मार्गात्। वृकम्- तदादानकरं परिपन्थिनं दुःसंस्कारम्। सेधन्ति- निषेधन्ति ॥११॥

नव्यं तदुक्थ्यं हितं देवासः सुप्रवाचनम्।

ऋतमर्षन्ति सिन्धवः सत्यं तातान सूर्यो वित्तं मे अस्य रोदसी॥ १.१०५.१२

Dr. Rangaji
WEBOLIM

देवासः- देवताः। सुप्रवाचनम्- सुष्ठु वाचयितुं शक्यम्। नव्यम्- अयातयाममगतरसम्। हितम्- सर्वेषां हितम्। तत्- तम्। उक्थ्यम्- मन्त्रम्। अर्षन्ति- प्रेरयन्ति। सिन्धवः- आपो जीवाधारशक्तिप्रवाहाः। ऋतम्- प्रकृतिनियतिभूतसत्यम्। अर्षन्ति- प्रेरयन्ति। सूर्यः- आत्मा। सत्यम्- स्वप्रकाशं चिन्मयं सत्यम्। ततान- विस्तृतवान् ॥१२॥

अग्ने तव त्यदुक्थ्यं देवेष्वस्त्याप्यम्।

स नः सत्तो मनुष्वदा देवान्यक्षि विदुष्टरो वित्तं मे अस्य रोदसी॥ १.१०५.१३

अग्ने- सर्वभूतहितक्रतो। तव- भवतः। त्यत्- सा। उक्थ्यम्- मन्त्रात्मिका। आप्यम्- व्याप्तिः। देवेषु- देवतासु। अस्ति- भवति। सः- तादृशः। मनुष्वत्- अवबोधरसवदाप्तः। मनु अवबोधने। विदुष्टरः- विद्वत्तमः। सत्तः- निषण्णः सन्। देवान्- द्योतनशक्तीः। आ- मर्यादया। नः- अस्मदर्थम्। यक्षि- उपास्व ॥१३॥

सत्तो होता मनुष्वदा देवाँ अच्छा विदुष्टरः।

अग्निर्हव्या सुषूदति देवो देवेषु मेधिरो वित्तं मे अस्य रोदसी॥ १.१०५.१४

सत्तः- निषण्णः। होता- आह्वाता। मनुष्वत्- अवबोधरसवदाप्तः। विदुष्टरः- विद्वत्तरः। देवान्- द्योतनशक्तीः। अच्छा- अभिलक्ष्य। आ- मर्यादया यजति। मेधिरः- ज्ञानी। देवः- द्योतनशीलः। अग्निः। हव्या- चरुपुरोडाशध्यानभावनात्मकानि हव्यानि। सुषूदति- क्षरणं करोति। षूद क्षरणे ॥१४॥

ब्रह्मा कृणोति वरुणो गातुविदं तमीमहे।

व्यूर्णोति हृदा मतिं नव्यो जायतामृतं वित्तं मे अस्य रोदसी॥ १.१०५.१५

Dr. Rangaji
WEBOLIM

वरुणः- ऋताधिदेवता। ब्रह्म- मन्त्रम्। कृणोति- अस्मद्धृदये करोति। गातुविदम्- सामगानविदम्। तम्- तादृशम्। ईमहे- मन्त्रसाधनार्थं याचामहे। हृदा- हृदयेन। मतिम्- ज्ञानम्। व्यूर्णोति- प्रकाशयति। ऋतम्- प्रकृतिनियत्यात्मकसत्यभूतः। नव्यः- अभिनवो वरुणः। जायताम्- अस्मत्प्रतिभायां प्रादुर्भवतात्॥१५॥

असौ यः पन्था आदित्यो दिवि प्रवाच्यं कृतः।

न स देवा अतिक्रमे तं मर्तासो न पश्यथ वित्तं मे अस्य रोदसी॥ १.१०५.१६

यः। असौ- सः। आदित्यः- अखण्डप्रकृतिमयः। पन्थाः- शोभनमार्गः। दिवि- चित्ताकाशे। प्रवाच्यम्- मन्त्रो यथा भवति तथा। कृतः- विरचितः। देवाः- हे देवताः। सः- शोभनमार्गः। न अतिक्रमे- भवद्भिर्नातिक्रमितुं शक्यः। उत्पथगामिनो भवितुं न शक्ता देवा इति भावः। तम्। मर्तासः- मनुष्याः। न पश्यथ- न पूर्णतया जानीथ॥१६॥

त्रितः कूपेऽवहितो देवान्हवत ऊतये।

तच्छुश्राव बृहस्पतिः कृण्वन्नंहूरणादुरु वित्तं मे अस्य रोदसी॥ १.१०५.१७

त्रितः- स्वरूपतस्तीर्णतमस्तिरस्कृताज्ञानः। कूपे- बन्धने। अवहितः- पातितः बद्ध इति भावः। ऊतये- रक्षायै। देवान्। हवत- आह्वयति। तत्- तदाह्वानम्। बृहस्पतिः- मेधाधिदेवता। शुश्राव- अशृणोत्। अंहूरणात्- पापमयात् कुटिलत्वात्। उरु- विस्तारभावम्। कृण्वन्- कुर्वन्नुद्धरति॥१७॥

अरुणो मा सकृद्वृकः पथा यन्तं ददर्श हि।

उज्जिहीते निचाय्या तष्टेव पृष्ट्यामयी वित्तं मे अस्य रोदसी॥ १.१०५.१८

Dr. Rangaji

WEBOLIM

अरुणः- आरोचमानः। वृकः- विवृतज्योतिष्कः सोम इति यास्कः। अयमेव वृकशब्दस्य प्रकरणार्थो यास्कमते। पथा- शोभनमार्गेण। यन्तम्- गच्छन्तम्। मा- माम्। सकृत्। ददर्श- अपश्यत्। हि- खलु। निचाय्य- दृष्ट्वा। पृष्ट्यामयी- कठिनकर्मजनितश्रमस्पृष्टः। तष्टेव- शिल्पीव। उज्जिहीते- उद्गच्छति ॥१८॥

एनाङ्गूषेण वयमिन्द्रवन्तोऽभि ष्याम वृजने सर्ववीराः।

तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः॥ १.१०५.१९

एन- अनेन। आङ्गूषेण- मन्त्रेण। वयम्। इन्द्रवन्तः- ईशनसामर्थ्यवन्तः। वृजने- वृष्ट्यावारकशक्तिभिर्जनिताग्निकार्याख्ययुद्धे इत्याधिभौतिके। मूलशक्तिप्रवाहरोधकशक्तिभिर्जनितध्यानभावनादियुद्ध इत्याध्यात्मिके। सर्ववीराः- सकलवीर्यसंपन्नाः। अभि- अभितः। आभिमुख्येन वा। स्याम- भवाम ॥१९॥

Dr. Rangaji

WEBOLIM